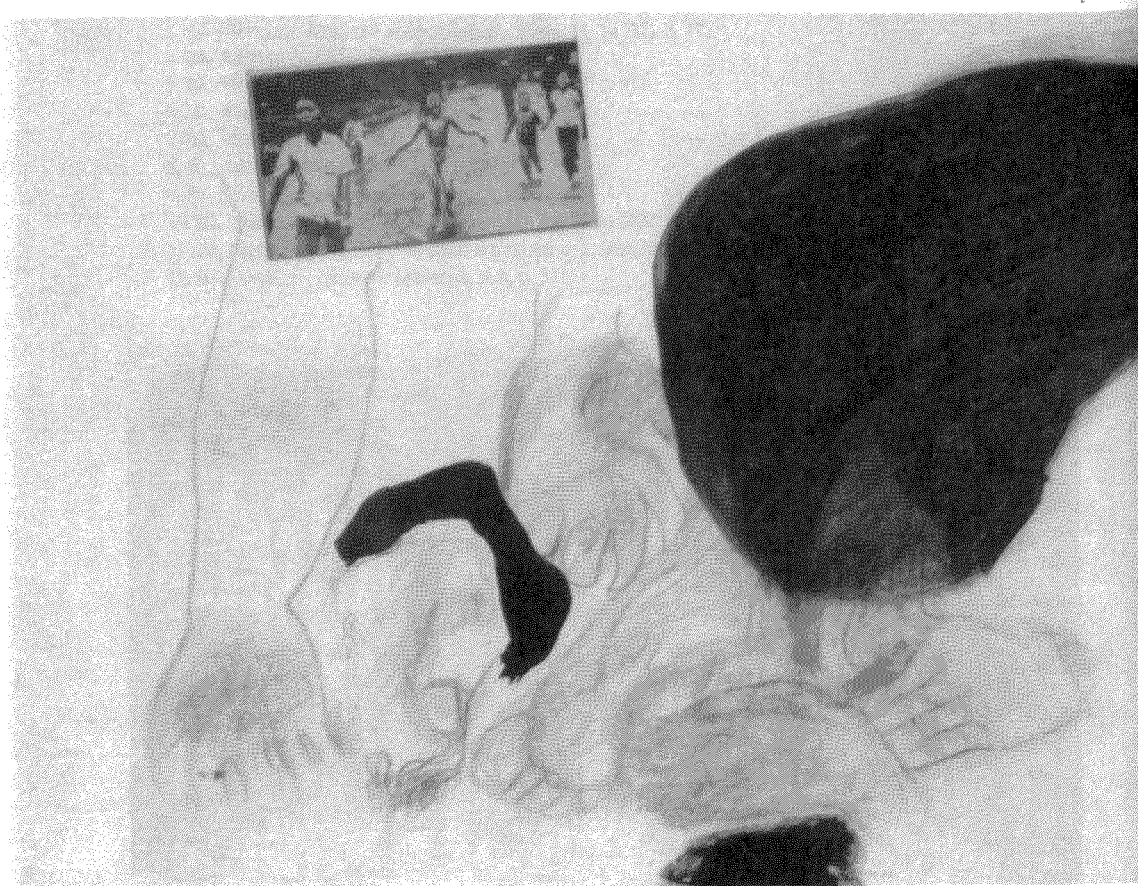

Μαρία Κοκκίνου, Αφιέρωμα στον Γκόγια, 1985

Οι αιτίες της κατάρρευσης των σοσιαλιστικών καθεστώτων της Ανατολικής Ευρώπης

(1) Σχετικά με την τραγωδία που συνέβη στην Ανατολική Ευρώπη, η αστική προπαγάνδα μιλά για το «τέλος» του σοσιαλισμού, για το «θάνατο» του κομμουνισμού, θέλοντας να μας κάνει να δεχτούμε πως πρόκειται για την αναπόφευκτη αποτυχία ενός «ουτοπικού εγχειρήματος». Ορισμένα κομμουνιστικά ή πρώην κομμουνιστικά κόμματα υιοθετούν επίσης αυτό το νέο δόγμα. Στην καλύτερη περίπτωση, μας λένε πως η δραματική αποτυχία, που ολοκληρώθηκε το '89-'90 (34 χρόνια μετά από το 20ό Συνέδριο και μετά από πέντε χρόνια περεστρόικα!), οφειλόταν στη «διαστρέβλωση του κομμουνισμού» στο «κρατικίστικο», «γραφειοκρατικό» (ή, κατά τον επικρατούντα χαρακτηρισμό, «σταλινικό») μοντέλο σοσιαλισμού. Ακόμα κι εκείνοι που απορρίπτουν αυτή την απλοϊκή εξήγηση, βάζουν σε πρώτο πλάνο παράγοντες που, υποτίθεται εξαρχής, οδηγούσαν ειθύς εξαρχής στην αποτυχία (οπισθοδρόμηση, «περιθωριοποίηση»), εξ ου: «δεσποτικός» σοσιαλισμός, δικτατορία, βαθιά ριζωμένο γραφειοκρατικό καθεστώς, απουσία δημοκρατίας και κατά συνέπεια: αδυναμία εγκαθίδρυσης μιας αυθεντικής κοινωνικής ιδιοκτησίας, μιας γενικευμένης αυτοδιαχείρισης· αδυναμία ανταπόκρισης στις νέες απαιτήσεις της τεχνολογιστικής επανάστασης και εφαρμογής μιας εντατικής διαχείρισης της οικονομίας, αδυναμία αντιμετώπισης της κούρσας των εξοπλισμών που επέβαλλε ο ιμπεριαλισμός, αδυναμία που κατά καιρούς επιδεινωνόταν εξαιτίας των συνεπειών της σινο-σοβιετικής αντιπαράθεσης κ.λπ.

Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία πως οι ανωτέρω παράγοντες άσκησαν πραγματικά επίδραση στην εξέλιξη των ανατολικών χωρών. Όμως, αυτού του είδους η ανάλυση παραβλέπει ένα εξαιρετικά σημαντικό γεγονός, χωρίς το οποίο οι διαδικασίες που οδήγησαν στην κρίση δεν θα είχαν μπορέσει να ξεκινήσουν: στο τέλος της δεκαετίας του '50, στην αρχή της δεκαετίας του '60, πραγματοποιήθηκε μια κεφαλαιώδης αλλαγή στο συσχετισμό δυνάμεων των δυο παγκόσμιων συστημάτων, ένα ριζικά καινούριο στάδιο της ιστορίας των σοσιαλιστικών χωρών, αλλά και του συνόλου του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος, εγκαινιάστηκε τότε.

(2) Η τωρινή κρίση του σοσιαλισμού δεν οφείλεται στο γεγονός πως τα σοσιαλιστικά συστήματα που γεννήθηκαν τον 20ό αιώνα δεν ήταν «βιώσιμα». Το εντελώς αντίθετο: η κρίση προήλθε εξαιτίας ορισμένων αρνητικών συνεπειών που είχαν οι επιτυχίες του παγκόσμιου σοσιαλιστικού και του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος.

Συγκεκριμένα: ο πόλεμος ενάντια στο φασισμό, η νίκη που επιτεύχθηκε με το τίμημα ανήκοντων θυσιών, η απελευθέρωση της Ανατολικής Ευρώπης, οι επαναστατικές διαδικασίες τύπου λαϊκής δημοκρατίας στη Δυτική Ευρώπη, αλλά και στην Ασία και ακόμα και σε ορισμένες χώρες της Λατινικής Αμερικής, είχαν ως αποτέλεσμα μια σημαντική ενίσχυση της ΕΣΣΔ και του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος. Η διάσπαση της αντιφασιστικής συμμαχίας, το δόγμα Τρούμαν, η αρχή του ψυχρού πολέμου, η αντεπαναστατική στροφή που σημειώθηκε στα 1947-’48, η ρήξη με τη Γιουγκοσλαβία και στη συνέχεια ο πόλεμος της Κορέας, δημιούργησαν μεγάλες δυσκολίες, χωρίς ωστόσο να προκαλέσουν μια γενική κρίση των χωρών που είχαν μπει στο δρόμο της σοσιαλιστικής οικοδόμησης. Ο σοσιαλιστικός κόσμος, το παγκόσμιο κομμουνιστικό και αντιιμπεριαλιστικό κίνημα, απέσπασαν ιστορικής σημασίας επιτυχίες. Η επανάσταση θριάμβευσε στην Κίνα, ο πόλεμος της Κορέας τερματίστηκε με την αποτυχία του αμερικάνικου ιμπεριαλισμού. Το πυρηνικό μονοπώλιο των αμερικανών καταρρίφθηκε. Τα αντεπαναστατικά κινήματα, που οργανώθηκαν την περίοδο 1953-1956, απέτυχαν. Μετά τις στρατιωτικές, πολιτικές και οικονομικές επιτυχίες των σοσιαλιστικών χωρών, μια ισορροπία δυνάμεων εγκαταστάθηκε ανάμεσα στα δυο παγκόσμια συστήματα. Η εμφάνιση στον Τρίτο Κόσμο μιας σειράς χωρών σοσιαλιστικού προσανατολισμού, η νίκη της κουβανικής επανάστασης στην αμερικανική ήπειρο (και αργότερα η αποτυχία που υπέστησαν οι αμερικανοί στο Βιετνάμ) αποτέλεσαν ένα σημαντικό παράγοντα των αλλαγών που πραγματοποιήθηκαν. Οι κυριότερες καπιταλιστικές χώρες αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την πολιτική που απέβλεπε στην «περιχαράκωση» και την «απώθηση» του σοσιαλισμού και υποχρεώθηκαν να αποδεχθούν την πολιτική της ειρηνικής συνύπαρξης.

Είναι αυτές οι μεγάλης εμβέλειας επιτυχίες που σταδιακά έγιναν πηγή μιας σειράς αρνητικών τάσεων, αποτελώντας την απαρχή μιας διαδικασίας που έμελλε στη συνέχεια να οδηγήσει στην κρίση.

(3) Ας προσπαθήσουμε να εξετάσουμε, μέσα στην πολυπλοκότητά τους, τον αντιφατικό χαρακτήρα τους και τις ποικίλες αλληλεπιδράσεις τους, τις τάσεις που εμφανίστηκαν στη βάση της νέας κατάστασης.

(α) Η ευνοϊκή αλλαγή των διεθνών συνθηκών συνοδεύτηκε από δυσκολίες ενός νέου τύπου. Με το μετριασμό των ωμών πιέσεων και των προκλήσεων, με τις δυνατότητες που παρείχε η πολιτική της ειρηνικής συνύπαρξης, ξεκινούσε και μια κάποια ύφεση της στρατιωτικής αντιπαράθεσης. Αναπτύχθηκαν οι επιστημονικές, τεχνικές και πολιτιστικές σχέσεις μεταξύ των δυο παγκόσμιων συστημάτων, πράγμα που απέφερε κάποια πλεονεκτήματα επίσης από την άποψη της τεχνικής ανάπτυξης. Οι περιστάσεις αυτές συνέβαλαν στην καλύτερη κατάσταση της κατάστασης στο εσωτερικό των σοσιαλιστικών χωρών, βελτιώνοντας το σύνολο των συνθηκών διαβίωσης του πληθυσμού και ανοίγοντας το δρόμο στον εκδημοκρατισμό.

Παράλληλα, όμως, οι αλλαγές αυτές είχαν ως αποτέλεσμα να ενισχύσουν ορισμένες αρνητικές τάσεις, οι οποίες έμελλε να αλληλεπιδράσουν μεταξύ τους. Μέσα στην καινούρια κατάσταση, άρχισαν να εντείνονται οι ψευδαισθήσεις σχετικά με τις δυνατότητες του καπιταλισμού, την τεχνολογική ανωτερότητα των προηγμένων καπιταλιστικών χωρών, την αστική δημοκρατία. Σε σχέση επίσης με τις εσωτερικές αλλαγές, με το τέλος της μαζικής

καταπίεσης, είδαμε να διαδίδονται ιδέες που δημιουργούσαν εξωπραγματικές προσδοκίες αναφορικά με τις αλλαγές που σημειώθηκαν στις σχέσεις των δυο συστημάτων και που έθεταν σε αμφισβήτηση ακόμα και το γεγονός της πάλης των τάξεων. Επίσης, ο οπορτοινισμός, που, σε σχέση με τις διεθνείς αλλαγές, κέρδιζε στο μεταξύ έδαφος μέσα στις τάξεις των κομμουνιστικών κομμάτων των εξελεγμένων καπιταλιστικών χωρών, ο «ευρωκομμουνισμός» που διακήρυσσε τη δυνατότητα του ειρηνικού μετασχηματισμού του καπιταλισμού και απέρριπτε τη δικτατορία του προλεταριάτου, συνέβαλαν επίσης στην ενδυνάμωση των ψευδαισθήσεων σχετικά με την εξέλιξη του καπιταλισμού, ακόμα και στο επίπεδο της ηγεσίας των κομμάτων που ήταν στην εξουσία στις σοσιαλιστικές χώρες.

Η νέα τακτική, που επεξεργάστηκαν με επιμέλεια οι ειδικευμένοι ιμπεριαλιστικοί οργανισμοί, βρήκε γόνιμο έδαφος στις σοσιαλιστικές χώρες. Η θεμελιώδης στρατηγική των ιμπεριαλιστικών κύκλων δεν είχε μεταβληθεί. Όμως, με την αποτυχία της τακτικής της «απώθησης» και των τοπικών πολέμων, μέσα στις συνθήκες της ειρηνικής συνύπαρξης, μετέβαλαν την τακτική τους και επικεντρώθηκαν στην εσωτερική «διάβρωση» των σοσιαλιστικών χωρών, στην όξυνση των αντιφάσεων τους. Παράλληλα, με ενέργειες όπως η ανοιχτή επέμβαση στο Βιετνάμ και την Κούβα, προχώρησαν στη χρήση ποικίλων μέσων οικονομικού, πολιτικού, πολιτιστικού και ιδεολογικού περισπασμού. Από αυτή την άποψη, η πολιτική που είχε ως στόχο την οικονομική χρεοκοπία του σοσιαλιστικού κόσμου, με το μέσο της επιβολής της κούρσας των εξοπλισμών, έπαιξε έναν ιδιαίτερο ρόλο, όπως επίσης και η παραχώρηση οικονομικών προνομίων σε ορισμένες σοσιαλιστικές χώρες. Έτσι έγινε και με τον ολοκληρωτικό ψυχολογικό πόλεμο, που κάνει μια σύνθετη χρήση του ραδιοφώνου και της τηλεόρασης και εκμεταλλεύεται, επίσης, με τον πιο έντονο τρόπο τη διεύρυνση των πολιτιστικών και επιστημονικών σχέσεων. Τα ειδικευμένα στον πόλεμο ενάντια στο σοσιαλισμό κέντρα κατόρθωσαν να επεξεργαστούν και ναβάλουν σε πράξη σχέδια μιας όσο γίνεται πιο ευρείας επίθεσης, βασισμένης σε μια ακριβή ανάλυση των αποτυχιών της προηγούμενης περιόδου και στις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν οι σοσιαλιστικές χώρες.

(β) Αρμόζει να αναλύσουμε με μια ιδιαίτερη μέριμνα τις νέες σύνθετες τάσεις, που προήλθαν από τη μεταβολή των εσωτερικών συνθηκών των σοσιαλιστικών χωρών της Ανατολικής Ευρώπης.

Οι αλλαγές που σημειώθηκαν στις διεθνείς συνθήκες είχαν λίγο ή πολύ συμπίεση, σε εσωτερικό επίπεδο, με το τέλος της σταλινικής εποχής, με το τέλος της ακραίας συγκέντρωσης της εξουσίας, τις αριστεριστικές υπερβολές, τη μαζική καταπίεση. Η στροφή αυτή είχε δώσει, από τη μια, την ώθηση για μια εξαιρετικά σημαντική διαδικασία εκδημοκρατισμού, έναν άνεμο ελευθερίας στην πολιτική ζωή και τις συνθήκες της καθημερινής ζωής, καθώς και στην πολιτιστική και ιδεολογική ζωή. Την ίδια στιγμή, όμως, ως μια αντίδραση στις στρεβλώσεις, στο δογματισμό, στις υπερβολές της προηγούμενης περιόδου, η χρονοσφικτή πολιτική (τα αποτελέσματα του 20ού Συνεδρίου του ΚΚΣΕ το κατέδειξαν με ξεκάθαρο τρόπο) είχε ανοίξει το δρόμο σε στρεβλώσεις αντίστροφης φοράς. Έμελλε να αναζωογονήσει άμεσα και να ενισχύσει, στο εσωτερικό κύκλων όλο και πιο πλατιών, οπορτοινιστικές τάσεις δεξιάς απόχρωσης, ακόμα και μέσα στους κόλπους των κομμάτων που ασκούσαν την εξουσία, και ειδικά ανάμεσα στους διανοούμενους, των οποίων ο ρόλος στην ανάπτυξη της

κοινωνίας γινόταν ολοένα και πιο σημαντικός. Η εξάπλωση του αστικού και του μικροαστικού φιλελευθερισμού, η μη κατανόηση των νέων, πάντα εν ενεργεία μορφών της πάλης των τάξεων, οδήγησαν στην προοδευτική αποδυνάμωση των κομμουνιστικών κομμάτων.

Αυτός ο διττός, αντιφατικός χαρακτήρας των εν εξελίξει αλλαγών έκανε την εμφάνιση του επίσης στην οικονομική ανάπτυξη. Η οικονομική ισχυροποίηση του σοσιαλιστικού κόσμου και οι βελτιώσεις που έλαβαν χώρα στις εξωτερικές συνθήκες, έκαναν εμφανή, με τον έναν ή με τον άλλο τρόπο, την ανάγκη ουσιαστικών αλλαγών. Το πέρασμα από την εκτατική οικονομία, που από πολλές απόψεις ανταποκρινόταν στις απαιτήσεις μιας οικονομίας πολέμου, σε εντατικές μεθόδους, σε μια ποιοτική παραγωγή, στον εκσυγχρονισμό, σε μια μεγαλύτερη αποδοτικότητα, σε μια παραγωγική δραστηριότητα λιγότερο σπάταλη σε φυσικούς πόρους και σε εργατική δύναμη. Παράλληλα, έγινε δυνατή και ολοένα και πιο επείγουσα η ποιοτική βελτίωση τροφοδοσίας του πληθυσμού. Όλα αυτά συνεπάγονταν την αναγκαιότητα του περάσματος σε μια πιο ελαστική μέθοδο λειτουργίας της παραγωγικής μηχανής, οι διαστάσεις της οποίας είχαν σημαντικά αυξηθεί. Έπρεπε να υιοθετηθεί μια μορφή σοσιαλιστικού σχεδιασμού, που να βασίζεται περισσότερο στη δημιουργία κινήτρων και στην τόνωση του άμεσου ενδιαφέροντος των εργαζομένων, στην αυτονομία και τις πρωτοβουλίες των παραγωγικών μονάδων, στη χρήση εργαλείων της εμπορευματικής παραγωγής (χρήμα, πίστη, αγορά), με σκοπό ακριβώς τη βελτίωση της παραγωγικότητας και της ποιότητας.

Ωστόσο, οι εξαιρετικά σημαντικές αυτές αλλαγές αποτέλεσαν επίσης προοδευτικά φορείς αρνητικών τάσεων, των οποίων ο ρόλος έμελλε να ενισχυθεί με τον καιρό. Ενώσω εξακολουθούσε η προσπάθεια εξεύρεσης νέων λύσεων, οι τυπικά αστικές και μικροαστικές αντιλήψεις ενισχύονταν αναφορικά με τη σπουδαιότητα της εμπορευματικής παραγωγής. Είδαμε να ριζώνουν αντιλήψεις, σύμφωνα με τις οποίες η επιστροφή στις καπιταλιστικές μεθόδους, η ριζική αναδιοργάνωση των σχέσεων ιδιοκτησίας, η επαναφορά της ατομικής ιδιοκτησίας και, σε σχέση με αυτές τις αλλαγές, το πέρασμα στον πολιτικό πλουραλισμό και τον πολυκομματισμό, αποτελούσαν τον όρο μιας πραγματικά αποτελεσματικής λειτουργίας της οικονομίας. Οι αστικές και μικροαστικές τάσεις, κηρύσσοντας την επιστροφή σε μια οικονομία της αγοράς (που το προοδευτικό χάος στις κατευθύνσεις της οικονομίας και της οικονομικής πολιτικής – χάος που προκλήθηκε από τις ίδιες αυτές τάσεις και τις οποίες, επιδρώντας με τη σειρά του πάνω τους, τις ενίσχυσε περαιτέρω), επεκτάθηκαν μοιραία, πέρα από τις οικονομικές επιστήμες, στο σύνολο των κοινωνικών επιστημών, στους τομείς του τύπου, της λογοτεχνίας, του κινηματογράφου, εν τέλει ολόκληρης της πολιτικής και ιδεολογικής ζωής, προκαλώντας μια όλο και μεγαλύτερη ιδεολογική σύγχυση.

Θα πρέπει, επίσης, να λάβουμε υπόψη μας πως οι αρνητικές διαδικασίες, που μπήκαν εμπρός στις διάφορες σοσιαλιστικές χώρες, επέδρασαν προοδευτικά οι μεν πάνω στις δε, αλληλοενισχυόμενες. Οι οπορτουνιστικές τάσεις, που άρχισαν να ενισχύονται κατά τη χρουστοσφική περίοδο, ο συμβιβασμός άνευ αρχών που συνομολογήθηκε με τη γιουγκοσλαβική ηγεσία, η οποία ακολουθούσε μια αναθεωρητική γραμμή, τα φαινόμενα που είχαν συνοδεύσει την κρίση του '68 στην Τσεχοσλοβακία, οι πολωνικές κρίσεις κ.λπ., είχαν έντονο αντίκτυπο σε όλη την περιοχή. Ο ρόλος που έπαιξαν οι αλλαγές στην ΕΣΣΔ, ειδικά από το 1985 και μετά, με την ολοένα και πιο ανοιχτά δεξιά πολιτική της «γκλάσνοστ» και της

«περεστρόικα», στην κατάρρευση των ανατολικών χωρών, καθώς και στη σοβιετική κρίση, είναι ιδιαίτερα σημαντικός. Χωρίς τη συμφωνία, την υποστήριξη και, πιο πολύ ακόμα, την υποκίνηση και τη συνδρομή της ηγετικής ομάδας της ΕΣΣΔ της εποχής εκείνης (αναφερόμαστε π.χ. στα σχετικά με το ρόλο που έπαιξε στα γεγονότα της Ρουμανίας ή της Τσεχοσλοβακίας έγγραφα), θα ήταν αδύνατο να διαλυθούν στην Ανατολική Ευρώπη τα καθεστώτα που προχωρούσαν στο δρόμο της οικοδόμησης του σοσιαλισμού. Τα κομμουνιστικά κόμματα που κατείχαν την εξουσία, δεν θα μπορούσαν να έχουν πάρει το δρόμο της αυτοδιάλυσης και, πιο συγκεκριμένα, δεν θα μπορούσαν να έχουν εξαναγκαστεί σε αυτό. Δεν θα είχε καταστεί δυνατό να εκμηδενιστούν χωρίς καμιά αντίσταση οι στρατιωτικές δυνάμεις των χωρών αυτών, τα μέσα αυτοάμυνας αυτών των κρατών. Θα ήταν αδύνατο να αναπτυχθεί αυτή η πλατιά αντικομμουνιστική καμπάνια, η αποξένωση των λαών της Ανατολικής Ευρώπης από τα κομμουνιστικά κόμματα και το σοσιαλισμό.

(γ) Οι αρνητικές τάσεις, που γεννήθηκαν από την ευνοϊκή μεταβολή των εξωτερικών και εσωτερικών συνθηκών, ενεργοποίησαν τα μέγιστα έναν παράγοντα που έμελλε να παίξει ολοένα και πιο σημαντικό ρόλο για της χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Πρόκειται για την οικονομική και την κοινωνική τους καθυστέρηση και τις μακροπρόθεσμες συνέπειές της. Η καθυστέρηση αποτελεί ένα τεράστιο μειονέκτημα για την ανάπτυξη των λαών που έχουν ενταχθεί στην οδό του σοσιαλισμού. Καθιστά αναγκαίο ένα μεγάλο αριθμό ενδιάμεσων σταδίων, ιδιαίτερων προσπαθειών για την ισχυροποίηση και την άμινα του νέου καθεστώτος. Και, ακόμα, είναι αναμφισβήτητο πως η καθυστέρηση καθιστά αυτά τα συστήματα ακόμη πιο εύθραυστα. Το να ισχυριζόμαστε, όμως, όπως και πάλι το κάνουν ορισμένοι, πως η είσοδος των υπανάπτυκτων χωρών στο δρόμο του σοσιαλισμού αποτελούσε «σφάλμα», είναι απαράδεκτο, αντιστορικό: σημαίνει ότι δεν λαβαίνουμε υπόψη μας τις πραγματικές διαδικασίες. Οι μακροχρόνιες συνέπειες της αρχικής καθυστέρησης καταλήγουν να συνιστούν έναν ισχυρό αρνητικό παράγοντα και αποτελούν ξανά ένα βαρύ φορτίο, τη στιγμή που η εσωτερική δύναμη και η διεθνής συνεργασία των ενταγμένων στην οδό του σοσιαλισμού χωρών έχουν μόλις αποσυντεθεί. Είναι αυτή ακριβώς η στιγμή που τα αποτελέσματα της επιβάρυνσης που προκαλούσε η κούρσα των εξοπλισμών, η οποία είχε επιβληθεί στις χώρες αυτές από τον ιμπεριαλισμό, γίνονται αισθητά με τον πιο έντονο τρόπο. Η σινο-σοβιετική διένεξη, που προκλήθηκε από διαστρεβλώσεις οι οποίες διαπράχθηκαν και από τις δυο πλευρές, επιδείνωσε αυτές τις συνέπειες. Η ενίσχυση του αστικού φιλελευθερισμού, η διολίσθηση προς τις καπιταλιστικές μεθόδους, προς τον αυθορμητισμό της αγοράς, δημιούργησαν συνθήκες όλο και πιο χαοτικές στην οικονομία. Η προοδευτική αποσάθρωση των πλάνων ανάπτυξης, η υπερχρέωση αυτών των χωρών, η εξάρθρωση της σοσιαλιστικής ολοκλήρωσης, που βρισκόταν ακόμα στην αρχή της κ.λπ., επιβράδυναν προοδευτικά την ανάπτυξη και κατέστησαν αδύνατη τη σχεδιασμένη συγκέντρωση των αναγκαίων προσπαθειών για την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και για τον εκσυγχρονισμό. Υπό αυτές τις συνθήκες, η βοήθεια προς τις πιο καθυστερημένες χώρες μετατράπηκε και αυτή σε ένα ολοένα και πιο δυσβάστακτο φορτίο. Η παρακολούθηση των παγκόσμιων προόδων της τεχνο-επιστημονικής επανάστασης έγινε όλο και πιο δυσχερής.

(δ) Τα δεδομένα που επισημάναμε μέχρι εδώ, μας οδηγούν σταθερά σε μερικούς κοινωνιολογικούς παράγοντες που ήταν παρόντες σε όλη τη διάρκεια της ιστορικής μετάβασης από τον καπιταλισμό στον κομμουνισμό (δεν μπορούμε παρά μόνο να θίξουμε το θέμα, ελλείψει χώρου). Πριν απ' όλα, θα υπογραμμίσουμε την παρουσία μικροαστικών τάσεων, την επίδραση αυτών των τάσεων στη σοσιαλιστική πολιτική, σε συνδυασμό με το μεταβατικό χαρακτήρα της σοσιαλιστικής κοινωνίας.

Τα αρνητικά φαινόμενα που συνοδεύουν την άσκηση της εξουσίας, και που το κόμμα το οποίο διευθύνει τη διαδικασία οικοδόμησης της νέας κοινωνίας πρέπει να τα αντιμετωπίζει αδιάκοπα, συνιστούν έναν από τους πιο σημαντικούς παράγοντες που οδήγησαν στην κρίση. Έχοντας κατακτήσει την εξουσία, εξαιτίας της θέσης της μέσα σε ένα δίκτυο από σημαντικά υπολείμματα ενός καταμερισμού εργασίας χαρακτηριστικού των ταξικών κοινωνιών, η ηγεσία του κόμματος μπορεί εύκολα να αποκοπεί από την ίδια τη βάση της, εφόσον στερείται μια επαρκή ιστορική πείρα και αν η πίεση συγκεκριμένων καταστάσεων δεν την υποχρεώνει άμεσα σε ένα συνεχή διάλογο με τις μάζες. Σε συνθήκες που το σύστημα εξουσίας περιέχει ακόμα τη δυνατότητα της αλλοτρίωσης, της γραφειοκρατικοποίησης του κράτους και του κόμματος, όπου ο τρόπος κατανομής των αγαθών διατηρεί σημαντικές οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες, ο κίνδυνος της αποξένωσης από τις μάζες, του να τοποθετηθείς πάνω από τις μάζες, να κάνεις κατάχρηση εξουσίας, να θεσπίσεις κάθε είδους προνόμια προς όφελός σου, γίνεται ακόμα πιο υπαρκτός. Η διπλή αυτή διαδικασία, στενά περιπλεγμένη, ενόησε όλως ιδιαιτέρως τις δραστηριότητες του εχθρού, που σκόπευαν στην υπονόμευση του νεογέννητου σοσιαλισμού. Συνέβαλε στο να διαφθείρει ένα μέρος των ηγετικών στελεχών, οδηγώντας τα μέχρι την προδοσία. Η αποκοπή από τις μάζες, σε συνδυασμό τώρα με το δεξιό οπορτουνισμό, οδήγησε επίσης σε όλους τους τομείς στην περιφρόνηση του ρόλου της συνείδησης, της σπουδαιότητας της θεωρητικής δουλειάς, στην υποτίμηση του ιδεολογικού περισπασμού που έβαλε σε ενέργεια ο ιμπεριαλισμός. Με τον τερματισμό της σταλινικής περιόδου, η ιδεολογική δουλειά γνώρισε μια αναθέρμανση, έγιναν προσπάθειες με στόχο τη «συγκεκριμένη ανάλυση της συγκεκριμένης κατάστασης» και την καταπολέμηση της δογματικής σκλήρωσης. Από τη μια, όμως, η δραστηριότητα αυτή γρήγορα κατέληξε στο να ευνοήσει τον αναθεωρητισμό και, στο όνομα της «κριτικής ενάντια στο καθετί», οδήγησε στην άρνηση του σοσιαλισμού, που ταυτίστηκε τεχνηέντως με την «κρατική γραφειοκρατία», φθάνοντας στην απόρριψη του λενινισμού και, τελικά, και του ίδιου του μαρξισμού.

Το γεγονός πως οι θεμελιώδεις μάζες γύρισαν την πλάτη τους στο κόμμα στην Ουγγαρία, δεν οφείλεται στο ότι αυτό εφήρμοξε μια σοσιαλιστική πολιτική, παρά επειδή ακριβώς απομακρύνθηκε προοδευτικά από το σοσιαλισμό, επειδή ακολούθησε την οδό των άνευ όρων παραχωρήσεων στον καπιταλισμό, επειδή, διαπράττοντας το ένα σφάλμα πάνω στο άλλο, οδήγησε την οικονομία στην καταστροφή, αρνήθηκε όλο και πιο πολύ την άσκηση ελέγχου της πολιτικής του από τις μάζες και, στην προσπάθειά του να δικαιολογηθεί, άρχισε και το ίδιο να λουδορεί το σοσιαλισμό.